

Leonard Pon

lpon@ffos.hr

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Hrvatska

VIŠEČLANA VEZNA SREDSTVA U ZAVRŠNIM I DIPLOMSKIM RADOVIMA NA NJEMAČKOM JEZIKU

Izvorni znanstveni rad

<https://doi.org/10.17234/HDPL.2025.19>

Sažetak

U radu se istražuje uporaba višečlanih veznih sredstava u završnim i diplomskim radovima na njemačkom kao stranom jeziku kao jedan od aspekata diskursne kompetencije studenata njemačkog jezika. Višečlana su vezna sredstva izrazi poput *entweder ... oder* ('ili ... ili'), *kurz gesagt* ('kratko rečeno') i *mit einem Wort* ('jednom riječju') kojima se ostvaruje kohezija teksta. Neki od tih izraza svojstveni su pisanom, akademskom jeziku, pa su važni za studente filoloških studija koji trebaju ovladati i jezikom struke.

Rad se temelji na korpusnoj analizi 65 završnih i 65 diplomskih radova na njemačkom jeziku nastalima u razdoblju od 2017. do 2022. godine. Utvrđeno je da se u objema skupinama tekstova najčešće rabi mali inventar višečlanih veznih sredstava. U završnim radovima postoji statistički značajno više različenica, a u diplomskim radovima utvrđena je statistički značajno veća učestalost metakomunikacijskih izraza. Radi dobivanja cjelovitijeg uvida u diskursnu kompetenciju studenata njemačkog jezika na kraju prijediplomskog odnosno diplomskog studija potrebna su daljnja istraživanja koja bi uzela u obzir i sva ostala vezna sredstva, kao i načine ostvarivanja kohezije koji mogu nadomjestiti uporabu veznih sredstava.

Ključne riječi: diskursna kompetencija; višečlana vezna sredstva; njemački kao strani jezik; završni radovi; diplomski radovi.

1. Uvod

U ovome se radu istražuje uporaba višečlanih veznih sredstava u završnim i diplomskim radovima studenata njemačkog kao stranog jezika. Pojam višečlana

vezna sredstva obuhvaća izraze poput *als Erstes* ('kao prvo'), *anders gesagt* ('drukčije rečeno') i *darüber hinaus* ('povrh toga'). Vezna su sredstva od velike važnosti za uspješno prenošenje poruke zato što se njima izriče u kakvom logičko-semantičkom odnosu stoje susljedne propozicije, tj. pojedini dijelovi teksta. Drugim riječima, ta sredstva imaju kohezivni učinak te njihova primjerena uporaba doprinosi koherentnosti teksta. Stoga se može reći da je ovladavanje (višečlanim) veznim sredstvima, odnosno njihova primjerena uporaba važan aspekt diskursne kompetencije kao sastavnice komunikacijske kompetencije koja se odnosi na sposobnost razumijevanja i proizvodnje koherentnih tekstova određenoga jezika poštujući konvencije i obilježja pojedine tekstne vrste.

Da bi uspješno komunicirali na njemačkom jeziku, studenti njemačkog kao stranog jezika moraju ovladati veznim sredstvima, no moraju ovladati i obilježjima pisanog jezika i akademskog stila kako bi se mogli primjereno sporazumijevati u domeni svoje struke. Budući da među jezicima uz sličnosti postoje i razlike s obzirom na obilježja veznih sredstava, zbog čega u tom području može doći do negativnog transfera, vrijedi istražiti obilježja uporabe tih sredstava u studenata na kraju prijediplomskog odnosno diplomskog studija.

U radu se najprije daje teorijska podloga koja uključuje opis uloge veznih sredstava u razvoju komunikacijske odnosno diskursne kompetencije u stranom jeziku i opis obilježja višečlanih veznih sredstava u njemačkom jeziku, a nakon toga daje se uvid u relevantna istraživanja. Zatim se navode cilj i istraživačka pitanja zajedno s pripadajućom metodologijom te se predstavljaju rezultati analize. Rad se zaključuje razmatranjem doprinosa rezultata provedene analize te navođenjem smjernica za daljnja istraživanja koje iz toga proizlaze.

2. Višečlana vezna sredstva i ovladavanje njemačkim kao stranim jezikom

Uloga veznih sredstava, a onda i višečlanih veznih sredstava u ovladavanju njemačkim kao stranim jezikom postaje jasna uvidom u modele komunikacijske kompetencije. Naime, komunikacijska se kompetencija modelira kao sposobnost koja obuhvaća nekoliko sastavnica, a jedna se od obveznih sastavnica označava pojmom diskursna kompetencija, rjeđe tekstna kompetencija (usp. Pon 2025). Diskursna je kompetencija sposobnost razumijevanja i proizvodnje koherentnih tekstova koja podrazumijeva poznavanje konvencija oblikovanja tekstova pojedine tekstne vrste. Pritom se kao jedan od bitnih načina uspostavljanja koherencije na-

vodi i primjerena uporaba jezičnih sredstava za povezivanje propozicija u tekstu. Važnost veznih sredstava¹ za koherenciju teksta podupiru i lingvistički opisi teksta prema kojima su ona posebna vrsta sredstava za stvaranje kohezivnih sveza između dijelova teksta utoliko što sami ne ulaze u kohezivni odnos s nekom drugom jezičnom jedinicom, nego upućuju na neka druga dva dijela teksta koja stoje u kohezivnom odnosu (Martin i Rose 2007). Odabirom primjerenih veznih sredstava autor teksta eksplicitno izriče, a čitatelj teksta očitava, u kojem točno odnosu stoje pojedini dijelovi teksta.

U literaturi o njemačkom jeziku vezna sredstva o kojima se ovdje govori označavaju se pojmom konektori. Konektori su nepromjenjiva oblika, ne određuju padež elemenata u svojoj neposrednoj okolini te povezuju dva sadržaja koja se daju izreći rečenicama tj. rečeničnim strukturama (usp. Breindl i dr. 2014: 15–16; Pasch i dr. 2003: 1–6).

Izraz višečlana vezna sredstva odnosi se na izraze koji se sastoje od više od jedne riječi. Točnije, riječ je o vezničkim skupinama kao što su *so dass* ('tako da'), *insofern als* ('utoliko što') i *es sei denn, dass* ('osim toga') te o korelativnim izrazima kao što su *sowohl – als auch* ('i – i'), *entweder – oder* ('ili – ili') i *teils – teils* ('dijelom – dijelom') (Duden-Grammatik 2016: 632). Neka se od višečlanih veznih sredstava smatraju frazeologiziranim konektorima. Opisuju se kao sintaktički složeni izrazi čije se značenje ne da izvesti iz značenja jedinica koje ih tvore, nego se uz cijeli izraz vezuje određeno značenje (Pasch i dr. 2003: 334–335). Razlikuju se leksikalizirani i neleksikalizirani frazeologizirani konektori. Leksikalizirani su izrazi poput *anstatt dessen* ('umjesto toga') i *nur dass* ('samo da'), a neleksikalizirani su izrazi poput *unter Berücksichtigung dessen, dass* ('uzimajući u obzir da') i *aufgrund der Tatsache, dass* ('zbog činjenice da') (usp. Breindl i dr. 2014: 43). Ti su izrazi velikim dijelom tipični za pisani jezik i akademski registar (ebd.). Neka se od višečlanih ve-

¹ Vezna sredstva koja su važna za uspostavljanje kohezije teksta prema najnovijim spoznajama obuhvaćaju (1) veznike koji se rabe za povezivanje surečenica u zavisnosložanim i nezavisnosložanim rečenicama (*wenn* – 'ako', *weil* – 'zato što'; *und* – 'i', *aber* – 'ali') te (2) vezna sredstva za povezivanje rečenica (*auf der einen Seite* – 's jedne strane', *darüber hinaus* – 'povrh toga'). Njemački se izraz *Konnektoren* rabi za obje navedene skupine (usp. Breindl i dr. 2014; Pasch i dr. 2003). U hrvatskoj literaturi – najvjerojatnije pod utjecajem gramatike J. Silića i I. Pranjkovića – izraz (tekstni) konektori ipak se više rabi za vezna sredstva druge navedene skupine (usp. Silić i Pranjković 2007).

znih sredstava označuju pojmom metakomunikacijski konektori zato što se njima pozornost skreće izravno na formulaciju ili tekstnu funkciju kojega dijela teksta (Breindl i dr. 2014: 253–254). Riječ je o izrazima koji su velikim dijelom idiomatični, a mnogi od njih nastali su od participnih klauza koje sadrže glagol govorenja i prilog načina kao što su *anders formuliert* ('drukčije rečeno') i *kurz gesagt* ('kratko rečeno') (Breindl i dr. 2014: 1132).

Zbog složenoga sastava, ustaljenosti i idiomatičnosti sva navedena vezna sredstva predstavljaju izazov u ovladavanju njemačkim jezikom: treba ih znati točno reproducirati te primjereno upotrijebiti s obzirom na njihovo značenje. Istovremeno, studenti moraju razviti sposobnost njihove primjerene uporabe zbog uloge koju ta sredstva imaju u akademskom jeziku, što je razvidno iz ishoda učenja studijskih programa kojima se stječe kvalifikacija prvostupnika odnosno magistra njemačkog jezika i književnosti. Kakva je ovladanost višičlanim veznim sredstvima studenata svakako dolazi do izražaja i u tekstovima završnih i diplomskih radova.

3. Dosadašnja istraživanja

Dosadašnja istraživanja uporabe (višičlanih) veznih sredstava odvijala su se u okviru studija u kojima se promatra sposobnost, najčešće pisane, proizvodnje učenika stranog jezika. Ovisno o teorijskom okviru za ta se jezična sredstva rabe najmanje tri različita pojma: konektori, diskursni markeri i metadiskursni označivači². Iako navedeni pojmovi nisu potpuno istoznačni, dobrim se dijelom konceptualno preklapaju. Uporaba konektora u proizvodnji neizvornih govornika počela se proučavati devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Osnovni je nalaz istraživanja da neizvorni govornici u usporedbi s izvornim govornicima rabe manji raspon veznih sredstava, da pojedine izraze rabe značajnije češće ili rjeđe nego izvorni govornici, te da je njihova uporaba veznih sredstava s obzirom na semantiku, pragmatiku i tekstnu vrstu ponekad neprimjerena (Pon 2024b: 170). Iako se ne mogu pronaći studije o ovladavanju njemačkim kao stranim jezikom u kojima se posebno promatraju višičlana vezna sredstva, navode se neke od studija o ovladavanju konektorima općenito koje čine dobar okvir za istraživanje predstavljeno u ovome radu.

² Ako se kao polazište uzme Hylandov model metadiskursa (Hyland 2005), samo tri kategorije metadiskursnih označivača konceptualno se preklapaju s kategorijom konektora i kategorijom diskursnih markera: označivači prijelaza (engl. *transitions*), označivači okvira (engl. *frame markers*) i tumači (engl. *code glosses*).

Tako je Ferraresi (2014) primjenom eksperimentalne metode dokazala da učenicima njemačkog kao stranog jezika poteškoće u ovladavanju priložnim veznim sredstvima predstavlja sintaksa, s tim da je položaj nakon prvoga rečeničnog člana (tzv. *Nacherst-Position*) poseban problem. Naime, tu su usko povezani gramatički mogući red riječi i informacijska struktura iskaza – kao što ističe i Breindl (2004). Duljina učenja korelira s točnijom i primjerenijom uporabom tih veznih sredstava.

Pernjek i Matić (2018) utvrdile su da učenici njemačkog na razini B2 rabe veći raspon kohezivnih sredstava nego učenici na razini A2 te uporabu kohezivnih sredstava smatraju dobrim pokazateljem razine komunikacijske kompetencije.

Polazeći od Hylandova modela metadiskursa (2005), Bagarić Medve i Karlak (2023) analizirale su uporabu označivača prijelaza u tekstovima na hrvatskom kao J1 i njemačkom kao stranom jeziku. Analiza potkorpusa od 78 tekstova na njemačkom kao stranom jeziku pokazala je da su višečlana vezna sredstva slabo zastupljena, što se najbolje vidi na temelju podataka u sljedećoj tablici.

Tablica 1. Zastupljenost višečlanih veznih sredstava u ulozi označivača prijelaza u istraživanju Bagarić Medve i Karlak (2023)³

Vrsta označivača prijelaza	Broj različenica (vezna sredstva)		Broj pojavnica	
	Ukupno	Od toga višečlani	Ukupno	Od toga višečlani
pribrojni	13	2 (<i>darüber hinaus; abgesehen davon</i>)	330	3
usporedba	14	3 (<i>auf der anderen Seite; im Gegensatz dazu; im Gegenteil</i>)	186	28
posljedica	10	1 (<i>so dass</i>)	174	1

Vaakanainen i Maijala (2022) utvrdili su da je 50 % konektora u tekstovima učenika njemačkoga na razini A2 aditivnoga značenja. U pet najčešće korištenih konektora ubrajaju se *und, weil, wenn, oder* i *aber* – nijedan nije višečlani izraz.

³ Tablica sadrži podatke koji se temelje na rezultatima u tablicama 2, 3, 4 i 5 u Bagarić Medve i Karlak (2023: 77–79).

Pon (2024a) je analizom uporabe konektora u korpusu od 105 raspravljajčkih tekstova učenika njemačkog na razini B2 identificirao 1830 pojava. 156 pojava (odnosno 8,5 % od ukupnog broja konektora) može se ubrojiti u višečlana vezna sredstva, s tim da broj različenica te skupine konektora iznosi 39. Iz potonje se skupine jedino izraz *auf der anderen Seite* s 24 pojava ($rf = 0,89$)⁴ ubraja u češće korištene konektore (Pon 2024a: 90–91).

Karлак i Šarić Šokčević (2024a) istraživale su uporabu subjunktora u korpusu od 50 raspravljajčkih tekstova učenika njemačkog kao stranog jezika na razini B2. Ukupan broj različenica bio je 20, s tim da se 5 može ubrojiti u višečlana vezna sredstva (*immer wenn; wo auch; wann auch; ohne dass; so dass*). Među njima nema nijedne slobodnije višečlane vezničke skupine poput *unter der Bedingung, dass*.

U drugom istraživanju Karлак i Šarić Šokčević (2024b) usredotočile su se na uporabu aditivnih i kauzalnih konektora u raspravljajčkim esejima učenika njemačkog na razini B2 te su provele analizu 43 teksta. Od 15 različenica samo 5 aditivnih konektora može se smatrati višečlanima (*nicht nur ... sondern auch; außer dass; als Zweites; noch dazu; vor allem*). U području kauzalnih konektora uočeno je 5 različenica (103 pojava), no među njima nema nijedan koji bi se pribrojio višečlanim veznim sredstvima.

Dosadašnji radovi nisu se izravno odnosili na višečlana vezna sredstva, no iz rezultata se da zaključiti da su takva vezna sredstva slabije zastupljena te da se među njima u pravilu pojavljuju visoko leksikalizirani izrazi dok slobodnijih sveza riječi koje se učestalo rabe kao vezna sredstva nema.

4. Istraživanje uporabe višečlanih veznih sredstava u završnim i diplomskim radovima na njemačkom kao stranom jeziku

4.1. Metodologija istraživanja

Cilj je rada ispitati ovladanost višečlanim veznim sredstvima u ispitanika na kraju prijediplomskog i diplomskog studija njemačkog jezika i književnosti analizom njihovih završnih i diplomskih radova. U tu svrhu postavljaju se sljedeća istraživačka pitanja:

⁴ Kratica *rf* stoji za relativnu frekvenciju i odnosi se na broj veznih sredstava na 1000 riječi teksta.

1. Kakva je učestalost uporabe višečlanih veznih sredstava u završnim i diplomskim radovima te kakva je razlika u učestalosti uporabe tih sredstava između završnih i diplomskih radova?
2. Kakav je raspon upotrijebljenih višečlanih veznih sredstava u završnim i diplomskim radovima te kakva je razlika u rasponu tih sredstava između završnih i diplomskih radova?
3. Kakva je zastupljenost pojedinih semantičkih skupina višečlanih veznih sredstava u završnim i diplomskim radovima te kakva je razlika s obzirom na zastupljenost pojedinih semantičkih skupina tih sredstava između završnih i diplomskih radova?

Korpus za istraživanje čine završni i diplomski radovi nastali na studiju Njemački jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Osijeku u razdoblju od 2017. do 2022. godine, a autori su tih radova studenti koji njemački jezik uče kao strani jezik. Završni radovi pišu se na kraju trogodišnjega prijediplomskog studija u kojemu je glavni naglasak na razvoju komunikacijske jezične kompetencije u njemačkom koja prema programima iz tog razdoblja odgovara razini C1. Uz to, studenti se osposobljavaju za pisanje radova iz područja književnosti i lingvistike „vodeći računa o temeljnim obilježjima stručnog i znanstvenog rada“⁵. Diplomski radovi pišu se na kraju dvogodišnjeg diplomskog studija. Iako se i u tom studiju dalje radi na razvoju komunikacijske jezične kompetencije, naglasak je na usvajanju znanja iz nastavne odnosno prevoditeljske struke.

Podaci o broju i opsegu analiziranih radova nalaze se u tablici 2.

⁵ Iz dokumenta: PLAN I PROGRAM. Sveučilišni prijediplomski jednopredmetni i dvopredmetni studij Njemački jezik i književnost. Poveznica: https://www.ffos.unios.hr/wp-content/uploads/2024/10/Web_Njamac%E2%95%A0iki-jezik-i-knjiz%E2%95%A0ievnost_prijediplomski-studij_2024-2025.pdf (pristup 20. 9. 2025.).

Tablica 2. Podaci o korpusu

	Završni radovi	Diplomski radovi
Broj tekstova (<i>N</i>)	65	65
Prosječan broj riječi u tekstu (<i>M</i>)	4908,7	10549,9
Min.	1419	5991
Maks.	9815	19293
SD	1519,572	2872,032

Sukladno pretpostavci utvrđena je statistički značajna razlika u opsegu tekstova (Mann-Whitney: $U = 102,000$, $Z = -9,362$, $p = ,000$), tako da se rezultati uspoređivanja završnih i diplomskih radova temelje na relativnim frekvencijama kao što je u istraživanjima ove vrste i uobičajeno.

Za kvalitativnu analizu korišten je program MAXQDA 24, a za statističku analizu SPSS 20. Za analizu je izrađen popis veznih sredstava koji se temelji na popisima u Pasch i dr. (2003) i Breindl i dr. (2014) te u rječniku *Wörterbuch der Konnektoren* Instituta za njemački jezik u Mannheimu.⁶ Popis sadrži 134 izraza. Najprije su u korpusu pronađeni svi izrazi s popisa, a potom je za svaki određeno značenje. Za određivanje značenja analiziranih izraza koristile su se kategorije iz izvora na temelju kojih je napravljen popis izraza za pretrag. Popis kategorija i primjeri izraza za pojedine kategorije nalaze se u tablici 3.

⁶ Leibniz-Institut für Deutsche Sprache: „Wörterbuch der Konnektoren“. Grammatisches Informationssystem grammis. DOI: 10.14618/wb-konnektoren. Permalink: <https://grammis.ids-mannheim.de/konnektoren>

Tablica 3. Podjela veznih sredstava s obzirom na značenje

Semantička kategorija ⁷	Termin na njemačkom jeziku ⁸	Izrazi
pribojni	<i>additiv</i>	<i>als Erstes/Zweites/Drittes/Nächstes/Letztes; darüber hinaus; des Weiteren; teils ... teils; vor allem</i>
suprotni	<i>adversativ</i>	<i>auf der einen/anderen Seite; nur dass; zum einen/anderen</i>
rastavni	<i>disjunktiv</i>	<i>entweder ... oder; und/oder</i>
oprimjerujući	<i>exemplifizierend</i>	<i>zum Beispiel</i>
namjerni	<i>final</i>	<i>mit dem Ziel, dass</i>
poopćujući	<i>generalisierend</i>	<i>allgemein betrachtet/gesehen/gesprochen; grob gesagt</i>
identificirajući	<i>identifizierend</i>	<i>d. h., das heißt</i>
načinski (sredstvo)	<i>instrumental</i>	<i>dadurch; dadurch dass</i>
dopuskovjetni	<i>irrelevanzkonditional</i>	<i>egal ob/w-; je nachdem -; ob ... oder; sei es; w- auch immer</i>
uzročni	<i>kausal</i>	<i>anhand dessen(, dass); aufgrund dessen; in Anbetracht dessen, dass/was</i>
usporedni	<i>komparativ</i>	<i>als ob; als wenn</i>
uvjetni	<i>konditional</i>	<i>im Falle, dass; unter der Bedingung, dass</i>
posljedični	<i>konsekutiv</i>	<i>als dass; so dass</i>
dopusni	<i>konzessiv</i>	<i>abgesehen davon; ungeachtet dessen, ob/dass/w-; ungeachtet der Tatsache, dass</i>
niječni pribojni	<i>negationsinduzierend additiv</i>	<i>anstatt dass; weder ... noch; ohne dass</i>
niječni uvjetni	<i>negativkonditional</i>	<i>es sei denn</i>
precizirajući	<i>präzisierend</i>	<i>und zwar</i>
preoblikujući	<i>reformulierend</i>	<i>anders gesagt; einfach formuliert/gesagt; einfacher ausgedrückt/formuliert/gesagt; mit anderen Worten</i>
sažimajući	<i>resumptiv</i>	<i>kurz gesagt; mit einem Wort</i>
objasnidbeni	<i>spezifizierend</i>	<i>besser formuliert/gesagt; genauer betrachtet/formuliert/gesagt; konkreter gesagt</i>
vremenski	<i>temporal</i>	<i>am Anfang/Ende; zu Beginn; zum Schluss</i>
ostali	<i>unspezifiziert</i>	<i>in Bezug darauf</i>

⁷ Termini su oblikovani uzimajući u obzir termine u Silić i Pranjković (2007).⁸ Termini su preuzeti iz Breindl i dr. (2014).

Pritom treba istaknuti kako Breindl i dr. (2014: 1140) sljedeće kategorije objedinjuju pod nazivom **metakomunikacijski konektori**: preoblikujući, identificirajući, objasnidbeni, sažimajući, poopćujući, precizirajući i oprimjerujući. Pritom naglašavaju da i izrazi drugih skupina mogu biti upotrijebljeni kao metakomunikacijski izrazi. Korisnik jezika uporabom te skupine izraza pokazuje svjesnost o jezičnoj i sadržajnoj organizaciji teksta te primjerenom uporabom tih sredstava može poboljšati organizaciju teksta. Kako je to bitno obilježje akademskog izražavanja, važno je posebno promotriti pisanu proizvodnju studenata njemačkog kao stranog jezika i s obzirom na uporabu tih izraza.

4.2. Rezultati i rasprava

Sljedeće dvije tablice donose podatke važne za prva dva istraživačka pitanja.

Tablica 4. Učestalost uporabe višičlanih veznih sredstava u završnim i diplomskim radovima na studiju Njemački jezik i književnost⁹

	Završni radovi	Diplomski radovi
Pojavnice (<i>M</i>)	2,76	2,47
Različnice (<i>M</i>)	1,55	1,08

Tablica 5. Razlike u učestalosti uporabe višičlanih veznih sredstava u završnim i diplomskim radovima na studiju Njemački jezik i književnost (Mann-Whitney)

Završni radovi – diplomski radovi	Pojavnice	Različnice
U	1744,000	1061,000
Z	-1,716	-4,896
p	,086	,000

Prvo se istraživačko pitanje odnosi na učestalost uporabe višičlanih veznih sredstava u završnim i diplomskim radovima te na razlike s obzirom na taj aspekt

⁹ Tablica donosi podatke o relativnim frekvencijama. Relativna frekvencija odnosi se na broj promatranih veznih sredstava na 1000 riječi teksta.

između završnih i diplomskih radova. Iz tablica 4 i 5 razvidno je da završni radovi sadrže veći broj pojava, no da razlika u broju pojava između završnih i diplomskih radova nije statistički značajna.

Drugo se istraživačko pitanje odnosi na raspon upotrijebljenih višečlanih veznih sredstava te na razlike s obzirom na taj aspekt između završnih i diplomskih radova. Iz tablica 4 i 5 razvidno je da završni radovi sadrže veći broj različitica nego diplomski radovi, kao i to da je ta razlika statistički značajna. Iako je ukupan broj različitica u korpusu završnih radova 64, a u korpusu diplomskih radova 77, u završnim radovima pojavljuje se statistički značajno više različitica nego u diplomskim radovima. Taj bi nalaz mogao biti u suprotnosti sa studijom u kojoj Pernjek i Matić (2018) veći raspon kohezivnih sredstava smatraju mogućim pokazateljem razvoja komunikacijske kompetencije. Pretpostavka je, naime, da studenti imaju višu razinu komunikacijske kompetencije nakon diplomskog studija, no to se ne odražava u rasponu upotrijebljenih višečlanih veznih sredstava. Detaljan pregled korpusa otkriva da se upotrijebljena vezna sredstva s obzirom na učestalost pojavljivanja u korpusu mogu podijeliti u nekoliko skupina (tablica 6).

Tablica 6. Skupine upotrijebljenih višičlanih veznih sredstava s obzirom na učestalost uporabe

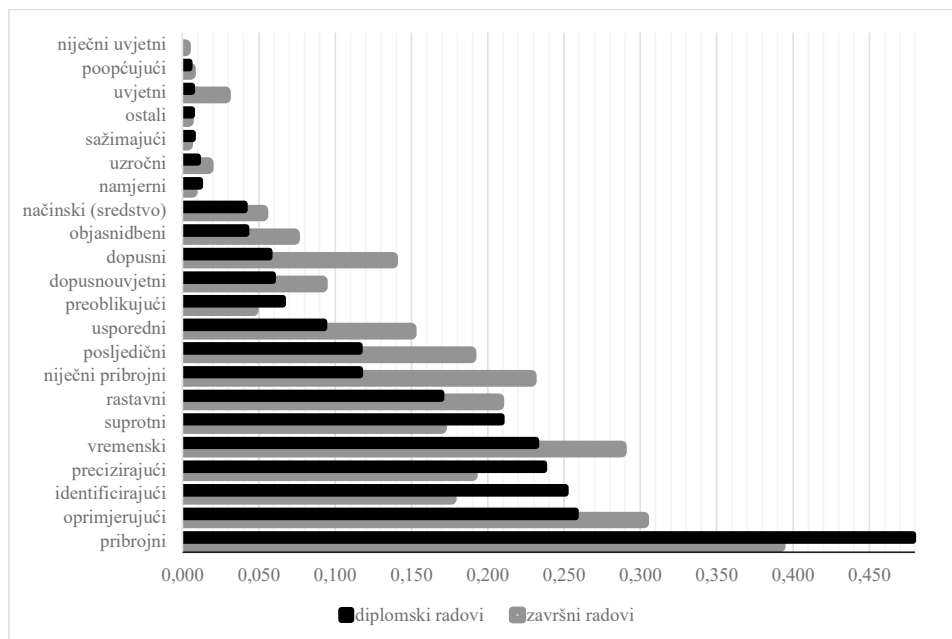
Skupina	Opis skupine	Broj pojavnica u skupini	Broj različnica u skupini	Vežna sredstva
I.	Slabo korištena vežna sredstva	Između 1 i 10	53	<i>(noch) präziser gesagt; abgesehen davon; allgemein betrachtet/ gesehen/ gesprochen; als dass; als Drittes; als Letztes; als Nächstes; als wenn; als Zweites; anhand dessen; anhand dessen, dass; anstatt dass; anstatt dessen; auf Deutsch; aufgrund dessen; außer dass; bis dahin; bis dato; dadurch; dessen ungeachtet; einfach(er) formuliert/ gesagt/ ausgedrückt; einzig und allein; es sei denn; geschweige denn; grob gesagt; im Weiteren; in Anbetracht dessen, dass/ was; in Bezug darauf; insofern, als; konkreter gesagt; kurz gesagt; mal ... mal; mit dem Ziel, (dass); mit einem Wort; noch dazu; nur dass; ob ... oder; selbst wenn; teils ... teils; und doch; und/ oder; ungeachtet der Tatsache, dass; ungeachtet dessen; ungeachtet dessen ob; ungeachtet dessen, dass/ w-; unter der Bedingung an, dass; w- auch immer; wenn ... auch; wenn ... schon; zu Beginn; zum Dritten; zum Ersten; zum Zweiten</i>
II.	Slabije korištena vežna sredstva	Između 11 i 50	17	<i>als Erstes; am Anfang; anders gesagt; auf der einen Seite; besser gesagt/ formuliert; dadurch dass; des Weiteren; egal, ob/ w-; genauer betrachtet/ formuliert/ gesagt; im Falle dass; je nachdem; mit anderen Worten; nicht einmal/ mal; ohne dass; sei es; zum anderen; zum Schluss</i>
III.	Umjereno često korištena vežna sredstva	Između 51 i 100	5	<i>auch wenn; auf der anderen Seite; darüber hinaus; weder ... noch; zum einen</i>
IV.	Češće korištena vežna sredstva	Između 101 i 200	4	<i>als ob; am Ende; entweder ... oder; so dass</i>
V.	Najčešće korištena vežna sredstva	Više od 200	4	<i>das heißt (d. h.); und zwar; vor allem; zum Beispiel</i>

Prema podacima manji broj različenica ima veliku učestalost u korpusu. Tako vezna sredstva iz III., IV. i V. skupine čine 76,4 % pojava svih višečlanih veznih sredstava u završnim radovima te 74,4 % pojava svih višečlanih veznih sredstava u diplomskim radovima. Napomenimo da te tri skupine sadrže 13 različenica, što čini 15,7 % od ukupnog broja različenica. No s obzirom na te tri skupine mogu se uočiti razlike među tekstovima završnih i diplomskih radova. Naime, neka su vezna sredstva češće korištena u završnim nego u diplomskim radovima (*als ob; am Ende; auch wenn; entweder ... oder; so dass; weder ... noch; zum Beispiel*), dok su neka češće u uporabi u diplomskim nego u završnim radovima (*auf der anderen Seite; darüber hinaus; das heißt (d. h.); und zwar; zum einen*).

Zanimljivo je da se slobodnije skupine riječi poput *besser/einfacher/grob ausgedrückt/formuliert/gesagt* relativno slabo rabe unatoč tome što imaju važnu ulogu u akademskom izražavanju – to je u skladu s prethodnim studijama (Bagarić Medve i Karlak 2023; Karlak i Šarić Šokčević 2024a, 2024b; Pon 2024a). Isto tako, razni izrazi dopusnog značenja strukture *w- auch immer* vrlo su rijetki iako su potrebni u raspravljачkim akademskim tekstovima.

U I. skupini, koja sadrži slabo korištena vezna sredstva, 53 su različenice. No u završnim radovima za čak 22 izraza iz te skupine nema nijedne pojavnice, a 21 izraz javlja se samo jednom. Slično tomu, u diplomskim radovima 8 izraza iz I. skupine ne pojavljuje se nijednom, a 14 izraza pojavljuje se samo jednom. Dakle, neka od višečlanih veznih sredstava dopusnog značenja te mnoge slabije ustaljene skupine riječi koje se rabe kao metakomunikacijska vezna sredstva – iako potrebna u analiziranim tekstnim vrstama – najslabije su zastupljena.

Treće se istraživačko pitanje odnosi na zastupljenost pojedinih semantičkih skupina višečlanih veznih sredstava. Deskriptivne podatke donosi sljedeća slika.

Slika 1. Učestalost uporabe pojedinih vrsta višočlanih veznih sredstava u završnim i diplomskim radovima na studiju Njemački jezik i književnost¹⁰

U završnim su radovima najznačajnije zastupljeni pribrojni, vremenski i oprimjerujući izrazi, a u diplomskim radovima pribrojni, oprimjerujući i identificirajući izrazi. Iako prikaz upućuje na to da postoje brojne razlike između završnih i diplomskih radova, utvrđeno je da je razlika statistički značajna samo s obzirom na dvije skupine: dopusni izrazi statistički su značajno češći u završnim ($rf = 0,138$) nego u diplomskim radovima ($rf = 0,057$), a precizirajući izrazi statistički su značajno češći u diplomskim ($rf = 0,237$) nego u završnim radovima ($rf = 0,190$) (v. tablicu 7).

¹⁰ Slika donosi podatke o relativnim frekvencijama. Relativna frekvencija odnosi se na broj promatranih veznih sredstava na 1000 riječi teksta.

Tablica 7. Razlike u učestalosti uporabe pojedinih vrsta višečlanih veznih sredstava u završnim i diplomskim radovima na studiju Njemački jezik i književnost (Mann-Whitney)

Završni radovi – diplomski radovi	Dopusni	Prezicirajući
Mann-Whitney U	1660,000	1695,500
Z	-2,392	-2,015
p	,017	,044

Najzastupljenijoj skupini pripadaju pribrojni izrazi, što je u skladu s prethodnim nalazima (usp. npr. Bagarić Medve i Karlak 2023; Konjevod 2012; Pon 2024a; Vaakanainen i Majjala 2022). Ti se izrazi rabe za dodavanje novih argumenata, podtema i tvrdnji (*darüber hinaus, des Weiteren*), s tim da se funkcija dodavanja često povezuje i s naglašavanjem (*vor allem*). U toj se skupini rjeđe rabe izrazi za organizaciju teksta tj. obročavanje tvrdnji ili argumenata (*als Erstes/Zweites/Drittes*).

Jedna je od zastupljenijih skupina i identificirajuća, s tim da se u tom značenju rabi samo *d. b. / das heißt*. Drugi izrazi koji bi bili prikladni za akademski jezik u tom značenju poput *soll heißen, will heißen i will sagen* nisu zabilježeni ni u jednom tekstu.

U korpusu se dosta često pojavljuju i vremenski izrazi. Najčešće se rabe izrazi *am Anfang i am Ende*, s tim da se pretežno rabe za izricanje slijeda događaja (usp. *external conjunction* u Martin i Rose 2007: 122ff.), a daleko rjeđe za organizaciju sadržaja teksta (usp. *internal conjunction* u Martin i Rose 2007: 133ff.).

Dosta su zastupljeni i izrazi suprotnog značenja – najčešće se u tom značenju rabe *auf der einen/anderen Seite i zum einen/anderen*. Možda bi se očekivalo da radi ujednačenosti stila autor te izraze rabi u paru te da nakon *auf der einen Seite* uvijek slijedi *auf der anderen Seite*, kao u primjeru:

- (1) Auf der einen Seite helfen die qualitativen Informationen bei der Deutung der Zusammenhänge zwischen den quantitativen Variablen. Auf der anderen Seite unterstützen die quantitativen Daten die allgemeine Schlussfolgerung der Untersuchung. (identifikacijska oznaka autora teksta: anko20, diplomski rad, 2020.)

No često tomu nije tako. Izraz *auf der anderen Seite* često stoji bez izraza *auf der einen Seite*, dok izraz *zum einen* često stoji u jednome dijelu teksta, a da se na njega nigdje ne nadovezuje *zum anderen*: nalaz u vezi s neparalelnom uporabom takvih izraza spominje se i kod drugih autora (Pon i Petrić 2023; Tyler 1992). Uz navedeno treba istaknuti da postoje i slučajevi u kojima se ti izrazi rabe neprimjerenost. Tako se *zum einen/anderen* rabe u značenju *als Erstes/Zweites*:

- (2) Laut Glaboniat (1998) sollte man sich vor der Bewertung drei verschiedene Fragen stellen. Zum einen muss hinterfragt werden, inwieweit das Kommunikationsziel erreicht würde, d.h. die Aufgabe erfüllt würde. Darüber hinaus müsse man sich auch mit Mängeln beschäftigen und hinterfragen, wenn es Mängel gibt, wo diese liegen, „auf rein sprachlicher Ebene oder eher im Bereich des Registers oder der Textsortenadäquatheit?“ (Glaboniat 1998: 22) Um Antworten auf die oben genannten Fragen zu bekommen, sollte man Kriterien aufstellen. (identifikacijska oznaka autora teksta: anca21, diplomski rad, 2021.)

Uz to što u primjeru (2) nema odnosa suprotnosti koji izriče izraz *zum einen/anderen*, nakon što je najavio tri pitanja, autor u daljnjem tekstu navodi samo dva pitanja (prvo najavljeno izrazom *zum einen*, a drugo izrazom *darüber hinaus*): sadržaj teksta, retorička struktura i uporaba veznih sredstava nisu usklađeni. To pokazuje da bi analiza primjerenosti uporabe veznih sredstava mogla otkriti zanimljive činjenice o nizu aspekata diskursne kompetencije učenika njemačkog kao stranog jezika.

Iako u većini skupina nema statistički značajnih razlika između korpusa, ipak je zanimljivo da skupine izraza koje se prema Breindl i dr. (2014) ubrajaju u meta-komunikacijske konektore zajedno imaju nešto veću učestalost uporabe u diplomskim ($rf = 0,864$) nego u završnim radovima ($rf = 0,798$), iako su u diplomskim radovima zastupljenije nego u završnim samo četiri skupine od njih sedam (identificirajući, precizirajući, preoblikujući i sažimajući). Taj rezultat može upućivati na to da na višim razinama komunikacijske kompetencije raste svijest o tekstu i potreba da se odabirom odgovarajućih veznih sredstava važne informacije o jezičnoj i sadržajnoj organizaciji teksta eksplicitno i izraze.

5. Zaključak

Pisana proizvodnja na njemačkom kao stranom jeziku na kraju prijediplomskog i diplomskog studija u pogledu uporabe višečlanih veznih sredstava može biti dobar pokazatelj ovladanosti akademskim jezikom zato što su mnoga od tih sredstava prijeko potrebna za oblikovanje završnog, tj. diplomskog rada, a neka su svojstvena upravo pisanom jeziku. Osnovni je nalaz ovog istraživanja da se u završnim i diplomskim radovima najčešće pojavljuje mali broj različitih višečlanih veznih sredstava, i to pretežno visoko leksikalizirani izrazi. Dok između završnih i diplomskih radova nema razlika u broju pojava, utvrđeno je da završni radovi imaju statistički značajno veći broj različenica. U diplomskim se radovima pak pojavljuje statistički značajno veći broj izraza koji se nazivaju metakomunikacijski konektori, a to bi moglo upućivati na višu razinu svjesnosti studenata o organizaciji teksta na kraju diplomskog studija.

Radi boljeg uvida u ostvarivanje kohezije i koherencije teksta istraživanje bi trebalo proširiti tako da se u obzir uzmu i vezna sredstva koja nisu višečlana, kao i ostala sredstva koja mogu preuzeti ulogu veznih sredstava i doprinijeti stvaranju kohezije teksta. Eksperimentalna istraživanja omogućila bi bolje shvaćanje strategija pisanja, a s obzirom na pozitivan učinak uključivanja korpusa autentičnih tekstova na ovladavanje veznim sredstvima svojstvenih akademskom diskursu (usp. Garner 2013) trebalo bi razmisliti o sustavnom korištenju korpusa autentičnih tekstova u nastavi u slučaju da daljnja istraživanja potvrde da u uporabi studenata na kraju diplomskog studija izostaju složenija vezna sredstva kao izrazi svojstveni upravo akademskom jeziku.

Literatura

- Bagarić Medve, Vesna; Karlak, Manuela (2023) „Transition Marker in argumentativen Texten von Muttersprachlern und Fremdsprachenlernern: Vergleich von Kroatisch als L1 und Deutsch als L2.“ *Slavia Centralis* 1: 66–88.
- Breindl, Eva (2004) „Konnektoren in Übungsgrammatiken.“ U *Übungsgrammatiken Deutsch als Fremdsprache. Linguistische Analysen und didaktische Konzepte*, ur. Kühn, Peter, 426–458. Regensburg: FaDaF.
- Breindl, Eva; Volodina, Anna; Hermann Waßner, Ulrich (2014) *Handbuch der deutschen Konnektoren 2. Semantik der deutschen Satzverknüpfers*. Berlin/München/Boston: Walter de Gruyter.

- Duden-Grammatik = Dudenredaktion (2016) *Die Grammatik*. Berlin: Dudenverlag.
- Ferraresi, Gisella (2014) „Einflussfaktoren im Erwerb von Adverbkonnektoren bei L2-Lernern des Deutschen.“ U *Zweitspracherwerb im Jugendalter*, ur. Ahrenholz, Bernt; Grommes, Patrick, 41–58. Berlin/Boston: de Gruyter.
- Garner, James R. (2013) „The Use of Linking Adverbials in Academic Essays by Non-native Writers: How Datadriven Learning Can Help.“ *CALICO Journal* 30 (3): 410–422.
- Hyland, Ken (2005) *Metadiscourse. Exploring Interaction in Writing*. London – New York: Continuum.
- Karлак, Manuela; Šarić Šokčević, Ivana (2024a) „Der Gebrauch der Subjunktionen in argumentativen Texten kroatischer DaF-Studierender.“ U *Jezik i migracije*, ur. Pon, Leonard; Šarić Šokčević, Ivana, 67–87. Zagreb: HDPL.
- Karлак, Manuela; Šarić Šokčević, Ivana (2024b) „Additive and Causal Connectives in GFL Argumentative Writing.“ *Jezikoslovlje* 25 (1): 97–116.
- Konjevod, Antonela (2012) „Connectives in student writing – a learner corpus study.“ *Strani jezici* 41 (1): 47–60.
- Martin, J. R.; Rose, David (2007) *Working with Discourse. Meaning beyond the clause*. New York: Continuum.
- Pasch, Renate; Brauße, Ursula; Breindl, Eva; Waßner, Ulrich Hermann (2003) *Handbuch der deutschen Konnektoren*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Pernjek, Jasminka; Matić, Ivana (2018) „Uporaba kohezivnih sredstava kao pokazatelj razine komunikacijske kompetencije hrvatskih učenika njemačkoga jezika.“ U *Jezik i njegovi učinci. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku*, ur. Stolac, Diana; Vlastelić, Anastazija, 255–265. Zagreb: HDPL.
- Pon, Leonard; Petrić, Marija (2023) „Interaktivni metadiskursni označivači u inojezičnim tekstovima na razini B2.“ *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu* 16: 75–97.
- Pon, Leonard (2024a) *Konnektoren und Fremdsprachenlernen. Eine Studie zum Sprachgebrauch kroatischer Deutschlernender*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.
- Pon, Leonard (2024b) „Zur Verwendung von Adverbkonnektoren in der L2 und L1.“ *Strani jezici* 53 (2): 167–193.
- Pon, Leonard (2025) „Discourse competence.“ *Reference Module in Social Sciences*. Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-443-26629-4.00017-4>
- Silić, Josip; Pranjković, Ivo (2007) *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

- Tyler, Andrea (1992) „Discourse Structure and the Perception of Incoherence in International Teaching Assistants’ Spoken Discourse.“ *TESOL Quarterly* 26 (4): 713–729.
- Vaakanainen, Veijo; Maijala, Minna (2022) „Das mehrsprachige Bedeutungspotenzial finnischer Lernender: Die Verwendung der Konnektoren in L3-Deutsch und -Schwedisch.“ *Finnish Journal of Linguistics* 35: 129–167.

Complex connectives in BA and MA theses in German

Abstract

The present paper looks into the use of complex connectives in BA and MA theses in German as a foreign language as one aspect of the students’ discourse competence. Complex connectives are expressions such as *entweder ... oder* (‘either ... or’), *kurz gesagt* (‘in short’) and *auf der einen Seite* (‘on the one hand’) used to establish text cohesion. Some of these expressions are characteristic of written, academic language, so they are important for students of philological studies who need to master the language of the profession.

The study is based on a corpus analysis of 65 BA and 65 MA theses in German written in the period from 2017 to 2022. The results revealed that in both text groups a small inventory of complex connectives is most often used. There are statistically significantly more different complex connectives (types) in BA theses, and a statistically significantly higher frequency of metacommunicative connectives in MA theses. Further research – which would include other connectives and other linguistic means that can take over the function of connectives – could provide a more comprehensive insight into the students’ discourse competence.

Keywords: discourse competence; complex connectives; German as a foreign language; BA thesis; MA thesis.